

POCZĄTKI OKUPACJI NIEMIECKIEJ W KRAKOWIE

Lata drugiej wojny światowej były dla Uniwersytetu trudnym egzaminem z patriotyzmu, bohaterstwa, niezłomności i umiejętności funkcjonowania w warunkach konspiracyjnych.

Wojska niemieckie wkroczyły do Krakowa 6 września 1939 roku około godziny 6 rano. W pierwszym okresie władzę sprawował Wehrmacht, cywilne struktury administracyjne funkcjonowały w sposób zbliżony do okresu przed wojną. Władze wojskowe nakazały pracownikom administracji powrót do pracy, zezwoliły też na podjęcie od 1 października zajęć w szkołach. Ponieważ nie działało kuratorium, prezydent miasta Stanisław Klimecki powołał do życia Tymczasową Komisję Szkolną. Przewodził jej rektor UJ Tadeusz Lehr-Spławiński, a do głównych zadań tego ciała należała rejestracja wszystkich przebywających w mieście nauczycieli¹. Dotyczyło to również pracowników Uniwersytetu.

Na mocy dekretu Hitlera z 12 października 1939 roku na części zajętych obszarów kraju utworzono Generalne Gubernatorstwo dla Okupowanych Obszarów Polskich, na czele którego stanął Hans Frank. Sam dekret wszedł w życie 26 października. Dekretem Franka z 31 lipca 1940 roku zmieniono nazwę tego terytorium na Generalne Gubernatorstwo ze stolicą w Krakowie. Siedziba rządu mieściła się w wybudowanym przed wojną gmachu Akademii Górniczej².

Od samego początku okupacji Niemcy przystąpili do zakrojonej na szeroką skalę akcji germanizacji miasta. Po pierwsze, sam Kraków zmienił nazwę na Krakau. Przemianowywano nazwy ulic i miejsc noszących imiona wybitnych Polaków. Pozostawiono jedynie nazwy upamiętniające takie postaci, jak Józef Dietl, Józef Kremer czy Wincenty Pol, które uznano za Niemców³. W maju 1940 roku zaczęto nadawać ulicom i placom Krakowa nazwy niemieckie. W sumie wprowadzono blisko 130 nowych nazw. W styczniu 1942 roku zapadła ostateczna decyzja o „przywróceniu Krakowa niemczyźnie”⁴. Według niemieckiego planu po wymordowaniu Żydów Polacy mieli być przeniesieni do Podgórze, zaś cały historyczny Kraków miał się stać niemiecki⁵.

Collegium Novum początkowo było siedzibą sądu polowego, potem umieszczono tu przeniesiony z Warszawy Urząd Statystyczny GG. Jesienią 1939 roku Niemcy zakończyli prace adaptacyjne w nowym gmachu Biblioteki Jagiellońskiej przy al. Mickiewicza. Otwarcie Biblioteki, już jako Staatsbibliothek, nastąpiło 4 kwietnia 1941 roku. Mogli z niej korzystać swobodnie Niemcy i Ukraińcy, a z Polaków tylko te osoby, które pracowały w niemieckich placówkach naukowych⁶.

20 kwietnia 1940 roku powołano do życia Institut für Deutsche Ostarbeit (Instytut Niemieckiej Pracy na Wschodzie), w skrócie zwany Instytutem Wschodnim (Ostinstitut). Jego siedzibą zostało Collegium Maius. Pracami kierował bezpośrednio Hans Frank. Nawiązując do przedwojennych tradycji, okupanci organizowali na dziedzińcu Collegium Maius koncerty symfoniczne *nur für Deutsche*. Natomiast wewnątrz budynku urządzano propagandowe wystawy.

Pierwsze miesiące nie przyniosły bardziej zasadniczych zmian w życiu Uczelni czy poszczególnych zakładów uniwersyteckich. 1 września stanowiska na Uniwersytecie objęły nowe władze, wybrane w czerwcu 1939 roku na rok akademicki 1939/1940. Wobec niepewnej sytuacji rektor Tadeusz Lehr-Spławiński zlecił wypłacenie

wszystkim pracownikom wynagrodzenia za trzy miesiące z góry. Sprawnie działał referat socjalny. 16 września ukazało się pismo z zawiadomieniem o możliwości zaopatrzenia w ziemniaki na zimę. Przykładowo, spośród geografów zamówienia złożyli Stanisław Leszczycki (2 metry), Mieczysław Klimaszewski (1,5 metra), Wiktor Ormicki (4 metry), Jerzy Smoleński (6 metrów)⁷. Jakby przewidując najbliższą przyszłość, największe zamówienia składały osoby objęte później Sonderaktion Krakau.

2 września Senat UJ wydał odezwę do młodzieży wstępującej do wojska, *żegnając ją i życząc jak najrychlejszego powrotu do pracy w murach Uniwersytetu po osiągnięciu zwycięstwa nad wrogiem*⁸. Po nieplanowanych dłuższych „wakacjach” do Krakowa powoli powracali profesorowie i asystenci. Zakłady uniwersyteckie funkcjonowały w miarę normalnie, tzn. odbywano posiedzenia naukowe, przygotowywano zweryfikowane plany

Kraków, Rynek Główny – widok z lotu ptaka. Na środku widoczny kościół św. Wojciecha; lata 1939–1940

Bird's-eye view of the Market Square, with St. Adalbert's Church in the centre, 1939–1940

Budynek Akademii Górniczej w Krakowie – siedziba rządu Generalnego Gubernatorstwa
The Mining Academy Building, Kraków, used by the Generalgouvernement as headquarters

Zbory A. Jackowskiego - A. Jackowski's collection

zajęć dydaktycznych na rok akademicki 1939/1940, odbywano konsultacje z przebywającymi w Krakowie studentami⁹. Na swoich posiedzeniach zbierały się rady wydziałów.

W tym okresie niemieckie władze wojskowe w zasadzie nie wtrącały się do spraw uniwersyteckich, a ich przedstawiciele niejednokrotnie publicznie wyrażali nawet zdziwienie faktem, że Uniwersytet nie przystępuje do wznowienia zajęć. 11 września na murach Krakowa rozlepiono bowiem odezwę generała Walthera von Brauchitscha, w której zapewniano o poszanowaniu przez Niemców wszystkich praw międzynarodowych oraz nawołującą mieszkańców, instytucje i przedsiębiorstwa do podjęcia normalnych zajęć. Powoli zaczęto przygotowy-

wać się do inauguracji nowego roku akademickiego, Senat ogłosił termin wpisów. Pierwotnie zamierzano przeprowadzić tę akcję w dniach od 5 do 14 października¹⁰. Z różnych powodów wyznaczony termin wpisów na nowy rok akademicki nie był trafnie dobrany. W tej sytuacji na posiedzeniu 19 października Senat UJ przesunął je na okres od 23 października do 4 listopada¹¹. Na tym samym spotkaniu zatwierdzono harmonogram innych czynności związanych z inauguracją nowego roku akademickiego. I tak, 4 listopada w kolegiacie św. Anny miała się odbyć uroczysta msza święta, zaś rozpoczęcie wykładów zaplanowano na 6 listopada. Rektor UJ prof. Tadeusz Lehr-Spławiński w sposób oficjalny powiadomił o tym władze niemieckie, w tym również komisarza Krakowa Ernsta Zörnera. Należy podkreślić, że w rozmowach prywatnych taką informację przekazał Zörnerowi już kilka dni wcześniej; ten nie miał żadnych zastrzeżeń. Na początku listopada po Krakowie rozniosła się wieść, że do Niemców dotarła wiadomość o rzekomo planowanych manifestacjach, jakie z okazji Święta Niepodległości 11 listopada zamierzają zorganizować studenci. Władze Uczelni nie wierzyły w tę plotkę, jednak na wszelki wypadek, aby unik-

nąć prowokacji, po raz kolejny przesunięto termin wpisów. 3 listopada rektor sprolongował je do 11 listopada, zaś rozpoczęcie zajęć przełożył na 13 dzień tego miesiąca. W ustalonym

czasie odbyła się jedynie msza święta¹². Jako oficjalny powód tego zarządzenia podano występujące trudności komunikacyjne, które uniemożliwiały młodzieży akademickiej swobodny dojazd do Krakowa.

W tym samym dniu 3 listopada rektor zwrócił się do młodzieży akademickiej ze specjalną odezwą. Oto tekst tego niecodziennego dokumentu:

Przystępując do otwarcia wykładów w bieżącym, od założenia naszej Wszechnicy 576-ym, roku akademickim, wzywam Młodzież Akademicką, aby pomna swych obowiązków wobec Boga i Narodu poświęciła wszystkie swe siły wyteżonej

pracy nad kształceniem swych umysłów i charakterów, aby wyzyskała wszystkie możliwości pomnażania swej wiedzy i rozwijania polskiego dorobku naukowego. W obecnych, nader trudnych warunkach życia wojennego jedynie zachowanie bezwzględnej spokoju i równowagi ducha oraz wzajemne zaufanie

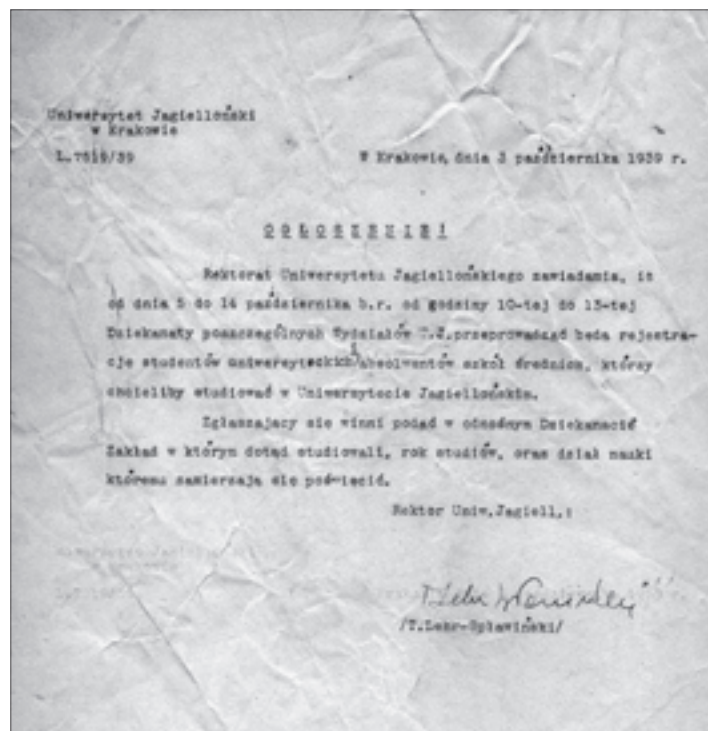
między Młodzieżą i Władzami Akademickimi pozwoli nam pracować owocnie w kierunku wytkniętym przez wielką tradycję naszego Uniwersytetu.

Wzywam Młodzież do bezwzględnego przestrzegania przepisów życia akademickiego, absolutnego powstrzymywania się od wszelkiej działalności politycznej i manifestacji jakiego bądź rodzaju, do niegromadzenia się w budynkach uniwersyteckich poza godzinami wykładów i zajęć naukowych, przestrzeganiaładu i porządku na terenie uniwersyteckim i poza nim. Nie wątpię, że ścisłe stosowanie tych zasad pozwoli nam wszystkim wyzyskać te możliwości pracy, jakie nam są dane, na pożytek nauki i ogółu społeczeństwa¹³. Dzisiaj wiemy, że wszystkie oznaki niemieckiej przychylności wobec

Uniwersytetu były jednym wielkim kłamstwem i oszustwem. 31 października 1939 roku Bernhard Rust, niemiecki minister nauki, wychowania i oświaty, pisał do Hansa Franka: *Według*

*Collegium Maius, siedziba Institut für Deutsche Ostarbeit
Collegium Maius, with the Institut für Deutsche Ostarbeit planted in it*

Ogłoszenie rektora UJ o rozpoczęciu wpisów na rok akademicki 1939/1940 z 3 października 1939 r.

Rector's notice on the start of the 1939/1940 academic year in the Jagiellonian University, 3 October 1939

Archiwum UJ • Jagiellonian University Archives

Archiwum UJ • Jagiellonian University Archives

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
L.7952/39   w Krakowie, dnia 20 października 1939 r.

Ogłoszenie o przedłużeniu terminu wpisu na rok akademicki 1939/40

Wpisy na rok akademicki 1939/40 rozpoczęły się w Uniwersytecie Jagiellońskim dnia 23. X. i trwać będą do dnia 4. listopada b.r. włącznie z wyjątkiem studentów I i II-letniej W.S. i-letnich.

Dnia 4. listopada b.r. odwołuje się w Federale akademickim uroczyste zakończenie na otwarcie roku szkolnego.

Wykazy rozpoczęcia się dnia 1. listopada b.r.

Dotyczy ustalonego następująco:

a/ wpisywane - to są dla niewypisujących się i sta rozpoczynających studia w I. semestrze

b/ opłata roczna dla wypisujących się w ratach miesięcznych po 20 zł.

Wzrostnie ani odroczone wpisywać się nie będzie.

Analizując ogłoszenia się składają polonia w przyszłościach dojeżdżających, celowność wstąpił skrota furore, d-istawość dojeżdżających. Przejmującej z języka dojeżdżających w miarę możliwości dojeżdżających.

Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego

Tadeusz Lehra-Splawiński
/T. Lehr-Splawiński/

Archiwum UJ • Jagiellonian University Archives

Ogłoszenie rektora UJ o przedłużeniu terminu wpisów na rok akademicki 1939/1940 z 20 października 1939 r.

Rector's notice on the prolongation of student registration, 20 October 1939

UNIVERSITÄT JAGIELLONSKA
L.7952/39   w Krakowie, dnia 3 listopada 1939 r.

Ogłoszenie

Wobec tego, że w dniu 23. X. 1939 r. rozpoczęły się wpisy na rok akademicki 1939/40 w Uniwersytecie Jagiellońskim, a w dniu 4. listopada b.r. włącznie z wyjątkiem studentów I i II-letniej W.S. i-letnich.

Wobec tego, że w dniu 4. listopada b.r. odwołuje się w Federale akademickim uroczyste zakończenie na otwarcie roku szkolnego.

Wykazy rozpoczęcia się dnia 1. listopada b.r.

Dotyczy ustalonego następująco:

a/ wpisywane - to są dla niewypisujących się i sta rozpoczynających studia w I. semestrze

b/ opłata roczna dla wypisujących się w ratach miesięcznych po 20 zł.

Wzrostnie ani odroczone wpisywać się nie będzie.

Analizując ogłoszenia się składają polonia w przyszłościach dojeżdżających, celowność wstąpił skrota furore, d-istawość dojeżdżających. Przejmującej z języka dojeżdżających w miarę możliwości dojeżdżających.

Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego

Tadeusz Lehra-Splawiński
/T. Lehr-Splawiński/

Archiwum UJ • Jagiellonian University Archives

Ogłoszenie rektora UJ o dalszym przedłużeniu terminu wpisów z 3 listopada 1939 r.

Rector's notice on a further prolongation of student registration, 3 November 1939

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
L.7952/39

Ogłoszenie

Przygotowując do otwarcia wykładów w listopadzie, od zakończenia naszego Wszechnicy 378-ym roku akademickim, wywan Młodzież Akademicka, aby posła wyznaczenia wobec Boga i Narodu poświęciła wszystkie swe sily wyjącej pracy nad kształceniem swych umysłów i charakterów, aby wypracowała wszystkie możliwości poznania ewel wiedzy i rozszerzenia polskiego dorobku naukowego. W ciężkich, nader trudnych warunkach życia wojennego jedynie zachowanie bezwzględnej spokoju i równowagi ducha oraz wzajemne zaufanie między Młodzieżą i Władzami Akademickimi pozwoli nam pracować owocnie w kierunku wyznaczonej przez wielką tradycję naszego Uniwersytetu.

Wywan Młodzież do bezwzględnej poświęcenia przeciwstawić akademickiego, absolutnego powstrzymanie się od wszelkiej działalności politycznej i manifestacji jakiegokolwiek rodzaju, do nie gromadzenia się w budynkach uniwersyteckich poza zajęciami wykładowymi i sesjami naukowymi, uczestniczenia ludzi i porządku na terenie uniwersyteckim i poza nim. Nie wątpię, że dotychczasowe tryb pracy pozwoli nam wypracować wszystkie możliwości pracy, jakie nam są dane, na pożytek nauki i ogółu społeczeństwa.

W Krakowie, dnia 3 listopada 1939 r.
Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego

Tadeusz Lehra-Splawiński
/T. Lehr-Splawiński/

Archiwum UJ • Jagiellonian University Archives

Odezwa rektora UJ prof. Tadeusza Lehra-Splawińskiego do młodzieży akademickiej z 3 listopada 1939 r.

Rector Lehr-Splawiński's address to students, 3 November 1939

Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC)

Gubernator Hans Frank przemawia z okazji otwarcia Akademii Administracji w Generalnym Gubernatorstwie

Hans Frank's address for the opening of the GG Administrative Academy

Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC)

Wykład na Akademii Administracji w Generalnym Gubernatorstwie. W pierwszym rzędzie od prawej widoczni: Hans Frank, Ernst Boepple, Kurt Burgsdorf, Ernst Kundt

A GG Administrative Academy lecture. Front row, right to left: Hans Frank, Ernst Boepple, Kurt Burgsdorf, Ernst Kundt

Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC)

Gubernator Hans Frank przemawia do słuchaczy Akademii Administracji GG, aula Collegium Novum, październik 1943 r.

Hans Frank addressing the Generalgouvernement Administrative Academy in the Collegium Novum Aula, October 1943

Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC)

*Kraków. Znak victorii na Rynku Głównym
Victory sign on the floor of the Market Square*

Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC) • National Digital Archives of Poland

Fot. E. Theutergarten, Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC)

*Kraków. Panorama miasta z Domu Prasy. Widoczne m.in. wieże kościoła Mariackiego
Panorama of Kraków from the press building, with St. Mary's towers in view*

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa

*Collegium Novum z wmurowaną „gapą” hitlerowską, ok. 1943 r.
The Collegium Novum Building with a Nazi German nameplate, ca. 1943*

Kraków. Panorama miasta z wieży kościelnej

Panorama of Kraków from a church

Koncert orkiestry Filharmonii GG na dziedzińcu Collegium Maius, wrzesień 1944 r.

A GG philharmonic concert in the court of Collegium Maius, September 1944

Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC) • National Digital Archives of Poland

*Fragment ul. Grodzkiej, ok. 1942 r.
Ulica Grodzka ca. 1942*

dochodzących do mnie informacji profesorowie polskiego Uniwersytetu Krakowskiego zamierzają dokonać 6 listopada 1939 ponownego otwarcia Uniwersytetu Krakowskiego. Zawiadamiam o tym z prośbą, aby w każdych okolicznościach zapobiec ponownemu otwarciu Uniwersytetu Krakowskiego¹⁴.

Szef dystryktu krakowskiego Otto G. Wächter w piśmie z 13 listopada do niemieckiego Ministerstwa Nauki, Wychowania i Oświaty donosił między innymi: [...] informuję, że już zarządzeniem z 25.10.[1939] nakazałem zamknięcie szkół wyższych i średnich w dystrykcie krakowskim. Otwarcie Uniwersytetu Krakowskiego nie wchodzi w rachubę¹⁵. Wszystko zatem było przygotowane. Czekano jednak na odpowiednią chwilę, na pretekst stworzony przez Polaków.

Gubernator Hans Frank przemawia z okazji otwarcia Akademii Administracji w Generalnym Gubernatorstwie
Hans Frank's address for the opening of the GG Administrative Academy

Antoni Jackowski, Izabela Sołjan

¹ A. Chwalba, *Kraków w latach 1939–1945*, Kraków 2002, s. 22.

² *Ibidem*, s. 24–26.

³ A. Chwalba, *op.cit.*, s. 77; J. Dąbrowski (red.), *Kraków pod rządami wroga 1939–1945*, Kraków 1946, s. 19–20. Pełne brzmienie nazwiska Pola to: Wincenty Pol von Pollenburg.

⁴ *Ibidem*, s. 44.

⁵ *Ibidem*, s. 45.

⁶ A. Chwalba, *op.cit.*, s. 172–173.

⁷ *Zaopatrzenie w ziemiaki na zimę*, pismo UJ z 16 września z wykazem osób zamawiających, Archiwum UJ, sygn. S II 0–4.

⁸ T. Lehr-Splawiński, *Przemówienie rektora UJ*, [w:] H. Barycz (red.), *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za okres wojny 1939–1945 oraz za rok akademicki 1945*, Kraków 1946, s. 7.

⁹ *Losy nauki i oświaty w Krakowie na tle historii wojennej Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1939–1945*, maszynopis, Archiwum UJ, sygn. KHUW 2/1.

¹⁰ Pismo rektoratu UJ z 3 października 1939 r., Archiwum UJ, sygn. S II 0–5.

¹¹ Pismo rektoratu UJ z 20 października 1939 r., Archiwum UJ, sygn. S II 0–5.

¹² Ogłoszenie rektora UJ T. Lehra-Sławińskiego z 3 listopada 1939 r., Archiwum UJ, sygn. S II 0–5.

¹³ *Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego do Młodzieży Akademickiej!*, dokument z 3 listopada 1939 r., Archiwum UJ, sygn. S II 0–5.

¹⁴ J. Buszko, I. Paczyńska, *Podstępne uwięzienie profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Górniczej (6 XI 1939 r.)*. Dokumenty, Kraków 1995, s. 89–90.

¹⁵ *Ibidem*, s. 97.

Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC)

Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC)

THE BEGINNINGS OF GERMAN OCCUPATION IN KRAKÓW

For the Jagiellonian University the years of the Second World War brought a gruelling test of its patriotism, heroism, steadfastness and ability to pursue its operations clandestinely.

German troops entered Kraków at about 6 a.m. on 6 September 1939. In the first phase the governing body was the Wehrmacht, while the civilian administrative authorities continued to operate in much the same way as they had done before the War. The military authorities ordered administrative staff to return to work, and they also permitted schools to open as of 1 October. Since the municipal board of education (*kuratorium*) had ceased its activities, Mayor Stanisław Klimecki appointed a provisional schools committee (*Tymczasowa Komisja Szkolna*). Professor Tadeusz Lehr-Splawiński, Rector of the Jagiellonian University, was the head of this committee, and one of his chief duties was to register all the teachers in the city.¹ This also applied to the staff of the University.

Gubernator Hans Frank przemawia do uczestników kursu na Akademii Administracji Generalnego Gubernatorstwa podczas wykładu w Czytelni Głównej Biblioteki Jagiellońskiej

Jagiellonian Library Main Reading Room. Hans Frank addresses participants at a GG Administrative Academy course

On 12 October Hitler issued a decree which came in force on 26 October establishing an entity called Das Generalgouvernement für die besetzten polnischen Gebiete (General Governorship for the Occupied Polish Territories) on part of occupied Poland, and Hans Frank was appointed its Governor-General. On the grounds of Frank's decree of 31 July 1940 the name of this protectorate was shortened to das Generalgouvernement, and Kraków was made its capital. The main building of the Mining Academy, which had been completed before the War, was selected for the government headquarters of this protectorate.² As soon as they occupied Kraków, the Germans set about the implementing of a comprehensive operation to Germanise it. First the name of the city changed. Henceforth it was not to be called "Kraków" but "Krakau". They also changed the names of all the streets and places called after distinguished Polish personalities, though they made a few exceptions for